

PREGLED TIPOLOGIZACIJE ZLOČINA GENOCIDA: PRILOG IZUČAVANJU SOCIOLOGIJE GENOCIDA

Muamer DŽANANOVIĆ

muamer.dz@hotmail.com

Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava

SAŽETAK: Zločin genocida zvanično je imenovan usvajanjem Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (Konvencija o genocidu) koju je Generalna skupština Ujedinjenih nacija (UN) odobrila 9. decembra 1948. godine. Raphael Lemkin, idejni začetnik pojma genocid, interes za posebno imenovanje za najteže ratne zločine pokazivao je i prije Drugog svjetskog rata, a ne samo za vrijeme činjenja zločina sredinom dvadesetog stoljeća. Pogotovo od holokausta nad Jevrejima zločin genocida je u posebnom fokusu brojnih naučnika koji teorijski elaboriraju teme iz ove oblasti. Za teorijsku elaboraciju zločina genocida jedna od važnijih tema jeste tipologizacija zločina genocida kojom se kroz pregled teorijskih rasprava bavimo u ovom radu.

Ključne riječi: zločin nad zločinima, genocid, Konvencija o genocidu, tipologizacija genocida, sociologija genocida

Uvod

Dvadeseto stoljeće u teoriji genocida naziva se stoljećem genocida, zbog toga što je veliki broj žrtava ubijen u zločinima počinjenim tokom stoljeća. Među svjetski poznatim teoretičarima genocida usvojila se matrica gdje se podrazumijeva da je dvadeseto stoljeće – stoljeće genocida. (Bruneteau, 2005; Valentino, 2004; Totten, Parsons, 2009; Wallimann, Dobkowski, Rubenstein, 2000) Važno je naglasiti da najteži oblici zločina koji odgovaraju onome što je pravno definisano genocidom nisu karakteristika samo dvadesetog stoljeća. Dokazi o počinjenim zločinima koji imaju obilježja zločina genocida sežu u daleku prošlost, te je ispravno kazati da je genocid kao pojava star koliko i čovječanstvo. Zapravo, razni oblici sukoba sastavni su dio

egzistiranja čovječanstva. Posmatrajući nepregledan kontinuitet zločina, nije pogrešno kazati da ljudsku historiju dominantno obilježavaju zločini i sjećanja na zločine. Od međuplemenskih istrebljivanja iz vremena prvobitnih zajednica do uništavanja pripadnika grupa drugačijeg nacionalnog, etničkog, rasnog ili vjerskog opredjeljenja trajao je dug historijski razvoj društva. Siniša Malešević navodi da “na početku kasnog srednjeg vijeka bilo je u svim ratovima diljem poznatog svijeta tek 60.000 stradalih, a 20. stoljeće samo odgovorno je za više od 110 miliona direktnih žrtava rata.” (Malešević, 2011: 17) Od prvobitnih zajednica do savremenog doba nasilje je bilo sredstvo kojim se ostvarivao pojedinačni ili grupni cilj. Ben Kiernan naglašava da su masovna ubijanja bila prisutna

i u neolitskom dobu. On kaže: “Masovno ubijanje nije neobičnost novog doba... Razvoj agrikulture u neolitskoj eri obezbijedio je viškove koji su mogli podržati sistematično ratovanje. Postoje dokazi o uništenju cijelih društava.” (Kiernan, 2007: 1-2; O tome i: Mišambled, 2015; Rubinstein, 2004) Raphael Lemkin naglašava da “smišljeno brisanje čitavih naroda nije potpuno novo u svijetu. Ono je novina u civiliziranom svijetu samo iz razloga što smo tek u modernoj eri počeli misliti i donositi zaključke o ovoj pojavi.” (Lemkin, 1945: 39)

Nakon završetka Drugog svjetskog rata izrečeno je i obećanje “nikad više” inspirirano prije svega ogromnim razmjerama zločina nad Jevrejima. Savezničke trupe i posmatrači suočivši se, između ostalog, s gomilom tijela u Aušvicu i Bergen-Belsenu 1945.

godine smatrali su da čovječanstvo ne treba više nikad da se sretne s takvim scenama horora. Uprkos cilju da se čovječanstvo oslobodi od takvih zločina, genocidi su ipak uslijedili u Pendžabu, Kambodži, Ruandi i mnogim drugim prostorima, uključujući i “srce” Evrope, odnosno Bosnu i Hercegovinu. Nažalost, brutalni zločini, poput onih nad Rohinjama ili Ujgurima, koji imaju obilježja zločina genocida, nastavljeni su da se čine i u 21. stoljeću.

1. Imenovanje “zločina kojem nije ravan niti jedan drugi”

Mada je o masovnim zločinima i ubijanjima objavljen značajan broj literature, imenovanje ove pojave kao “genocid” uspostavljeno je i zvanično ušlo u upotrebu tek s teorijskim doprinosom Raphaela Lemkina. Njegovim doprinosom se intenzivnije radilo na imenovanju i analizi “zločina kojem nije ravan niti jedan drugi”. On je u svojim analizama ulagao poseban napor u proučavanju onoga što je Winston Churchill, britanski premijer u Drugom svjetskom ratu, nazvao “zločinom bez imena”. Osnovni cilj kojem se približavao bio je uspostavljanje temelja u međunarodnom pravu kako bi se u budućnosti spriječili i kaznili tako teški oblici zločina. Izraz “genocid” prvi put upotrijebljen

je 1944. godine u Lemkinovoj knjizi *Axis Rule in Occupied Europe*.¹ (Lemkin, 1944) Od tada se upotreba ovog pojma konstantno povećavala, te je često predmet ne samo rasprava naučnika, nego i sve češći termin političara i šire javnosti. Lemkinova početna promišljanja bila su opširna i njima je naglasio da smrt i ubijanja nisu nikako finalni cilj procesa genocida, već da se do same smrti žrtava genocida dolazi izvršenjem određenih oblika zločina, a sama smrt kao takva pripadnika određene grupe ljudi, u takvim okolnostima, skoro je neizbježna posljedica. Lemkin navodi:

Genocid nužno ne podrazumijeva uništenje jedne nacije, osim kada je ono izvršeno masovnim ubijanjem svih pripadnika jedne nacije. Umjesto toga, njegova svrha je da označi organizovani plan, koji podrazumijeva različite radnje u cilju uništenja esencijalnih osnova života same grupe ljudi, koje znači negiranje samog naroda. Ciljevi takvog plana bili bi raspad političkih i društvenih institucija, kulture, jezika, nacionalnih osjećanja, religije, kao i ekonomskog postojanja nacionalnih grupa, te uništenje lične bezbjednosti, slobode, zdravlja, dostojanstva, pa čak i života pojedinaца koji pripadaju tim grupama. (Lemkin, 1944: 79)

Lemkin je riječ *genocid* osmislio na osnovu grčke riječi *genos* (rasa,

pleme) i latinskog dodatka – *cide* (od *caedere*, ubiti). (Lavić, 2014: 266) Iako je “zločin nad zločinima”² zvanično imenovan genocidom usvajanjem UN-ove Konvencije o genocidu, Lemkin je interes za posebno imenovanje za masovne zločine pokazivao i prije Drugog svjetskog rata, a ne samo za vrijeme zločina nad Jevrejima, odnosno zločina počinjenih tokom ovog svjetskog rata, kako se to često naglašava. Lemkin je govorio o uništavanju etničkih, nacionalnih i religioznih grupa još 1933. godine u Madridu, na *Petoj međunarodnoj konferenciji za ujedinjavanje krivičnog zakona*. (Eshet, 2007; Bećirević, 2009: 23-24) Nije mu uspjelo da na navedenoj konferenciji praksu koju je nazvao “zločinom po međunarodnom pravu” uvrsti u pravne okvire. Njegovi prijedlozi pojmova “barbarski zločin” i “vandalski zločin” nisu bili prihvaćeni. “Ovu praksu nazvao je ‘barbarizmom’, a ‘vandalizmom’ je označio uništavanje ‘umjetničkih djela i nacionalnih kultura’”. (Isto; O tome i: Power, 2002: 21) U prvom slučaju misli na fizička uništenja brojnih naroda, a u drugom slučaju drugih oblika zločina, odnosno pokušaja uništenja, prije svega, onoga što čini kulturu jednog naroda. Lemkin je svojim radom ulagao poseban napor i posvećivao posebnu pažnju i tzv. “kulturnom genocidu”.³ Lemkinov osnovni cilj rada na polju

¹ Raphael Lemkin je bježeći od njemačke invazije u jesen 1939. godine iz Varšave prema porodičnoj kući pored grada Bialystoka u istočnoj Poljskoj pobjegao u Litvaniju gdje je uspio dobiti vizu za Švedsku. Stigao je u Štokholm februara 1940. godine gdje počinje pisanje djela *Axis Rule in Occupied Europe*. Lemkin je otišao u SAD gdje je završio svoj rad koji je štampan 1944. godine. (Jensen, 2007, 9-14)

² William Schabas je jedan od teoretičara koji naglašavaju da je genocid na vrhu piramide zločina. On ističe: “Činjenica da se jedan zločin smatra manje ozbiljnim nego drugi ne znači da se trivijalizira ili previda. Ali u svakoj hijerarhiji nešto mora stajati na vrhu. Zločinu genocida pripada najviše mjesto na piramidi”. (Schabas, 1996: 9) Neki autori ovakvu kvalifikaciju odbacuju i nazivaju je neopravdanom. Smatraju da se na takav

način drugi zločini protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom minimiziraju i da se na takav način smanjuje moralna osuda drugih zločina. (Šire o tome: Dimitrijević i dr, 2010: 101-107)

³ Tokom izrade nacrtu Konvencije o genocidu bilo je planirano podijeliti “kategorije” uništavanja na fizičko, biološko i kulturno, a kulturni genocid bio je definiran u članu 1. Prvog nacrtu, odnosno članu 3. Drugog nacrtu. “Kulturni genocid predstavljao bi takva djela usmjerena protiv samog identiteta grupe, podrazumijevajući svekoliko uništenje kulture, jezika, tradicije, vjeroispovijesti i drugih sličnih karakteristika grupa.” (Haračić, 2003: 117). Teško je govoriti o nekom modernom oružanom sukobu, ratu ili agresiji, pogotovo onom koji prati zločin genocida koji ne podrazumijeva uništenje kulturnog identiteta grupe.

Jedan od važnijih nedostataka Konvencije o genocidu je da tzv. “kulturni genocid” nije sastavni dio iste, uprkos nastojanjima da se radnje usmjerene protiv kulturnog identiteta grupe uvrste u kažnjive radnje. Sam Lemkin je tvrdio da se destrukcija može izvršiti i drugim sredstvima, a ne samo masovnim ubijanjem pripadnika određene grupe. Navodio je primjere dezintegracije političkih i društvenih institucija kulture, jezika, nacionalnih osjećanja, religije i ekonomske opstojnosti, što je nazvao “kulturnim genocidom”, tj. aktima s ciljem destrukcije grupe, uništenjem njenih kulturnih osobina, koji naravno podrazumijevaju kombinaciju s fizičkom destrukcijom grupe. (Lemkin, 1944: 79) Naprimjer, događajima u Bosni i Hercegovini 1992–1995. potvrđuje se da je potrebna revizija Konvencije i na ovom primjeru.

imenovanja "zločina nad zločinom" bio je uspostavljanje temelja u međunarodnom pravu kako bi se u budućnosti spriječili i kaznili tako teški zločini. Radeći na definiranju Konvencije o genocidu Lemkin je 1947. godine u tekstu za *American Journal of International Law* dodatno pojašnio da "zločin genocida obuhvata različita djela, uključujući ne samo oduzimanje života već i sprečavanje života (putem abortusa, sterilizacije), kao i postupaka koji u znatnoj mjeri ugrožavaju život i zdravlje (vještački izazvane infekcije, prisilni rad u posebnim logorima, namjerno razdvajanje porodica u cilju raseljavanja...)." (Lemkin, 1947: 147) Jedan od najpoznatijih teoretičara genocida Martin Shaw je utvrdio da genocid pored nezaobilaznog fizičkog nasilja nezaobilazno uključuje i brojne druge radnje te da "definisanje genocida masovnim ubijanjem previđa društvene ciljeve koji leže iza genocida". (Shaw, 2007: 34) Drugi teoretičari poput Hannah Arendt, koja govoreći o genocidu prepoznaje isti kao napad na prirodnu ljudsku raznolikost, naglašavajući da "genocid predstavlja napad na ljudsku raznolikost kao takvu, tj. na suštinsku odliku 'ljudskog statusa', bez koje riječi 'čovječanstvo' i 'čovječnost' gube svaki smisao." (Arendt, 2000: 242)

UN-ovom Konvencijom o genocidu pod genocidom se podrazumijeva "bilo koja od sljedećih radnji, počinjenih s namjerom da se potpuno ili djelomično uništi jedna nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa: a) ubistvo članova grupe; b) uzrokovanje teških tjelesnih ili mentalnih povreda članova grupe; c) namjerno podvrgavanje grupe takvim životnim uvjetima koji dovode do njenog potpunog ili djelomičnog fizičkog uništenja; d) uspostavljanje mjera s namjerom

sprečavanja rađanja u okviru grupe; e) prinudno premještanje djece iz jedne grupe u drugu".⁴

Usvajanjem Konvencije o genocidu uspostavio se i definisao genocid kao pravno određen termin, čime su ostvareni i Lemkinovi životni ideali. Ovdje je značajno naglasiti, a ide u prilog Lemkinovim višegodišnjim nastojanjima, da se, pored usklađivanja pravnih normi, odnosno kodifikacije takvih oblika zločina, stekla mogućnost podizanja optužnica, izvođenja pred sudove i kažnjavanje počinitelja zločina genocida.

2. Genocid i tipologizacija genocida

Lemkin je, dakle, dao značajan doprinos teorijskoj elaboraciji zločina genocida. On se ogleda i u detaljnom istraživanju nacističkih tehnika genocida koje su primjenjivali. To su: politička, društvena, kulturna, ekonomska, biološka i fizička. Između ostalih, za političku tehniku genocida posebno ističe da su "čak i reklamni znakovi i natpisi na zgradama, putevima i ulicama, kao i imena naselja i mjesta, bili promijenjeni u njemačku formu."⁵ (Lemkin, 1944: 82) Važna tehnika genocida je društvena, s obzirom na to da je ona najčešće pret hodnica ostalih tehnika genocida. Lemkin naglašava: "Žarišna tačka ovog ataka biva umni dio grupe, zato što ova grupa u mnogome osigurava nacionalno vođstvo i organizuje otpor nacifikaciji." (Isto) Ova tehnika je važna u početnim fazama genocida jer se atakom na ovaj dio članova grupe iz koje dolaze žrtve zapravo oni "obezglavljaju". Logika kojom se vode zločinci jeste da se zapravo ovim činom ostatak članova grupe upozorava da bilo kakav pokušaj organizacije unutar skupine, pogotovo organizacija u

cilju pružanja bilo kakvog oblika otpora, vodi uglavnom smrti organizatora. (Isto) Kulturna tehnika genocida je ona kojom se uništavaju historijski tragovi postojanja određene grupe s određenog prostora, prije svega s prostora odakle se ona protjeruje. Ta vrsta uništavanja podrazumijeva uništenje nacionalnih spomenika, biblioteka, nadgrobnih spomenika, muzeja, arhiva, galerija. (Isto) Biološku tehniku karakterizira činjenje sračunatih radnji kojima se umanjuje natalitet grupe, uslovi života dovode do stepena da se povećava mortalitet novorođenčadi, razdvajaju muškarci i žene, muškarci šalju na prisilan rad. (Lemkin, 1944: 86)

Među drugim autorima koji su se bavili tipologizacijom genocida treba istaknuti Helen Fein koja govori o dva tipa genocida, koje je ipak neophodno proširiti. Prvi tip je s intencijom eliminiranja pripadnika druge vjere i drugi tip predodređen na uništenje drugih plemena zbog nemogućnosti njihovog savlađivanja ili asimiliranja. On se proširuje za nova tri tipa koji se pojavljuju kada: a) država poseže za masovnim uništenjem da bi legitimizirala svoj opstanak kao predvodnik sudbine dominantne grupe; b) država ubija da bi eliminirala urođeničku grupu blokirajući njenu ekspanziju i razvoj i c) država reaguje spontano na pobune totalno eliminiirajući pobunjenike. (Fein, 1979: 7-9)

Roger Smith je tipologizaciju izvršio na osnovu motiva za izvršenje genocida te razlikuje: 1. *Retributivni ili genocid odmazde* (dehumanizacija žrtve prije samog napada); 2. *Institucionalni genocid* (genocid je političko rješenje); 3. *Utilitaristički genocid* (izvršio se motiviraju idejom da je "smrt drugog preduslov za naš dobar život"); 4. *Monopolistički genocid* (osnovna karakteristika je da se njegovo

nakon ubijanja i protjerivanja Bošnjaka, promijenjeno je u naziv Srbinja. Zapravo svaka od pobrojanih tehnika genocida koje Lemkin nabroja provedena je tokom činjenja genocida i zločina protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom nad Bošnjacima.

⁴ Članom III Konvencije definirano je da će sljedeća djela biti kažnjiva: a) genocid; b) planiranje izvršenja genocida; c) direktno i javno podsticanje na izvršenje genocida; d) pokušaj genocida; e) saučesništvo u genocidu. http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/PROPISI/konvencija_spreccavanje_lat.pdf.

⁵ Ovu tehniku genocida, odnosno formu prezentiranja iste prepoznajemo i na primjeru dešavanja u Bosni i Hercegovini u periodu 1992–1995, ali i nakon agresije. Naprimjer, višestoljetno ime grada Foče,

izvršenje ne prenosi izvan teritorije jedne države) i 5. *Ideologijski genocid*. (Smith, 2000: 23-27) Ideologijski tip genocida je najzastupljeniji. Cilj izvršioa genocida kod ideologijskog tipa je da se društvo ujedini oko jednog jedinstvenog ideala.⁶

Većina istraživača genocida zaključuje da, pored toga što je genocid državni zločin, presudan značaj u okupljanju masa koje će izvršiti zajednički cilj jeste zajednička ideologija, koja zapravo i ima najveću ulogu u samom procesu genocida. Ideologija se tradicionalno "smatrala krutim, zatvorenim sustavom ideja koji upravlja društvenim i političkim djelovanjem." (Malešević, 2011: 18) Djelovanje pokreta koji u konačnici budu prepoznati kao fašistički, nacionalistički, genocidni u svom začetku, u momentu sijanja takve ideje predstavljaju se kao pozitivni. Tada se u njega uključuju i mobiliziraju veće mase. Thomas Mann držeći predavanje na Claremont Collegu u Los Angelesu 1940. o temi *Rat i demokracija*, nakon što više nije mogao živjeti u Hitlerovoj Njemačkoj, ali s dovoljno iskustva da vidi kako fašistički pokret dolazi na vlast, tokom predavanja je rekao: "Dopustite da vam kažem cijelu istinu: dođe li fašizam ikada u Ameriku, doći će u ime slobode." (Riemen, 2015: 37) Dakle, zločin genocida nije zločin koji se "slučajno" događa i koji pokreću manje grupe "paravojnih jedinica". On je dobro pripremljen državni zločin koji ima više faza. Zwaan kaže: "Proces genocida predstavlja niz događaja koji se odvijaju prema određenom obrascu, za koji se može uočiti da ima svoje faze i kojeg karakteriše izvesna, njemu svojstvena, 'unutrašnja logika'." (Zwaan, 2003)

Kurt Jonassohn i Frank Chalk su svoju tipologizaciju genocida usmjerili na počinioca genocida odnosno njihove ciljeve prilikom izvršenja. Svoj rad su sublimirali na četiri cilja, odnosno razloga za izvršenje genocida.

To su: 1. da bi odstranili prijetnje drugog (primjer uništenje Kartage od strane Rimljana), 2. da bi ostvarili ekonomsko blagostanje (primjer kolonijalne ekspanzije), 3. da bi kreirali teror (primjer teror Džingis-kana) i 4. radi sprovođenja ideologije (najčešće tokom dvadesetog stoljeća). (Jonassohn, Chalk, 2000: 13-14)

Israel W. Charny ističe sljedeće tipove genocida: 1. genocidni masakr, 2. intencionalni genocid (genocid s eksplicitnom namjerom), 3. genocid radi konsolidacije vlasti i kolonijalizacije, 4. genocid kao agresivni rat, 5. ratni zločini protiv čovječnosti i 6. genocid kao rezultat ekološke destrukcije i zloupotrebe. (Charny, 1997: 76) Charny je svojom tipologizacijom genocida najviše odmakao od suštine genocida, s obzirom na to da pokušava kroz intencionalni tip genocida istaći da postoji genocid bez namjere, što je apsurd.

Osnovno obilježje zločina genocida, ono što ga razlikuje od drugih oblika zločina, jeste postojanje namjere da se uništi, u potpunosti ili djelomično, nacionalna, etnička, rasna ili religiozna grupa, kako se to Konvencijom o genocidu precizira. Međutim, namjeru za genocid je jako teško dokazati. Helen Fein u prilog činjenici da je bez pisanih ovlaštenja ili javnih izjava izuzetno teško dokazati namjeru istakla je "da je dokazivanje namjere problematično u odsutnosti pisanog ovlaštenja ili javnih izjava. Namjera je najteži element genocida za dokazivanje." (Fein, 1993) I pravni stručnjaci Steven Ratner i Jason Abrams također smatraju da je "namjera najteži element genocida za dokazivanje i često samo indirektna ili tek dijelom vidljiva iz dokaza o okolnostima." (Ratner, Abrams, 2001: 36) Suprotno tim stavovima, Isidor Wallimann i Michael Dobkowski postojanje namjere za izvršenje genocida ne smatraju neophodnim da bi se određeni slučaj prepoznao, te naknadno

dokazao kao genocid. (Wallimann, Dobkowski, Rubenstein, 2000) Stav Wallimanna i Dobkovskog suprotstavlja se i Frank Chalk koji naglašava u čemu se, između ostalog, zločin genocida razlikuje od ostalih zločina: "Ako zločinačka namjera nije krucijalna za definiciju genocida, onda bi sve vrste nenamjernih smrtnih posljedica ljudskih akcija bile klasificirane kao genocid." (Chalk, 1994: 57) U prilog pomenutoj tvrdnji ide i pojašnjenje Tona Zwaana, koji kaže: "Ne postoje slučajni ili nenamjerni zločini genocida... proces genocida potiče od odluke ili od paketa konstitutivnih odluka političkog rukovodstva na centralnom nivou određene države-društva. To rukovodstvo donosi odluku da pokrene politiku genocida, mada takva odluka može da se pojavi u raznoraznim oblicima. Takve odluke izuzetno rijetko postoje u pisanoj formi. Odluke se donose usmeno, a zatim se dalje prenose nižim nivoima hijerarhije, i to isključivo usmenim putem." (Zwaan, 2003)

Zločin genocida je pomno isplaniran projekt, a realizira se u vrijeme kriza u društvu. Rukovodstva, prije svih nacionalna, politička i vojna, koriste političko-ekonomske krize i nestabilnosti u društvu kao pogodan moment za pokretanje genocidnog projekta. Lemarchand tome u prilog navodi neke primjere: "Bilo da ih je počinila policija, oružane snage Ruande, paravojne jedinice ili Jugoslavenska armija, u Ruandi kao i u Bosni, masakri se nisu mogli dogoditi bez centralnog genocidnog plana elaboriranog i zamišljenog od vrha države." (Lemarchand, 2007: 185) Često nacionalna i politička rukovodstva kreiraju razne oblike kriza, kako bi proizveli rješenja. Ton Zwaan naglašava da: "genocid nije spontan izraz mržnje među zajednicama... genocid i drugi masovni zločini koji su upereni protiv određenih grupa nisu pojave koje se razvijaju 'odozdo nagore'." (Zwaan, 2003) Zwaan se

⁶ U slučaju genocida nad Bošnjacima to je bio ideal velike Srbije, odnosno velike Hrvatske. (O tome pogledati

naprimjer: Kliko, Džananović, Mastalić Košuta, 2021: 21-51. O višestoljetnoj teritorijalnoj velikodržavnoj

ekspanzionističkoj politici Srbije prema Bosni i Hercegovini, detaljnije pogledati i: Bećirović, 2021)

zapravo slaže s Fein koja naglašava da praktično svi uvažavaju činjenicu da je genocid prvenstveno državni zločin. (Fein, 1993)

Karl Jaspers i Zygmunt Bauman su, također, stava da su zločini poput onih izvršenih nad Jevrejima i drugim narodima državni zločini.⁷ (Bauman, 1989; Jaspers, 2009) To ovim zločinima daje ne samo krivično-pravnu dimenziju, nego i otvara pitanja morala, psihologije, analize nasilja i uloge pojedinca i društvenih grupa u cjelini. Na taj način se otvara široko polje za sociološku analizu uzroka i posljedica ovog antidruštvenog čina koji ruši predstavu o ljudskom društvu i posebno uništava ideju jedinstvene ljudske zajednice kao "svjetskog društva".

Prema Gregory H. Stantonu "genocid je proces koji se razvija kroz deset faza, koje su predvidljive, ali neizbježne. U svakoj fazi genocid se može zaustaviti preventivnim mjerama. Proces nije linearan. Istovremeno se može pojaviti više faza. Logično, početne faze moraju prethoditi kasnijim fazama, ali se sve faze genocida nastavljaju pojavljivati kroz cijeli proces."⁸ Deset faza genocida koje navodi i elaborira Stanton su: klasifikacija, simbolizacija, diskriminacija, dehumanizacija, organizacija, polarizacija, priprema, progon, istrebljenje i negiranje. Stantonov rad na etapama

genocida je značajan doprinos teorijskoj elaboraciji genocida i boljem razumijevanju procesa istog. Među teoretičarima genocida usvojila se matrica da je njegova podjela etapa genocida najsadržajnije.⁹

Kontinuitet nasilja i ratova nastavljen je i u dvadeset prvom stoljeću. Realnost savremenog doba je da čovjek svakim danom ulaže sve više i više intelektualno-financijskih potencijala u cilju usavršavanja i povećanja proizvodnje oružja za "efikasno" eliminisanje ljudi. To je "humani" paradoks s dubokom antihumanom i civilizacijskom crtom. S obzirom na to da se ulažu ogromna sredstva u naučna istraživanja na ovom polju, možemo se složiti s Michaelom Brooksom koji zaključuje: "Ljudi na vlasti ubrzo su shvatili da je znanost dobra investicija: ako se dogodi još jedan rat, pobijedit će ona strana koja ima najbolje znanstvenike." (Brooks, 2012: 11; O tome i: Moses, 2021)

Zaključak

Najteži oblici zločina prateća su pojava historije ljudskog roda. Posebno brutalni zločini izvršeni su tokom dvadesetog stoljeća. Ni zločini tokom Prvog svjetskog rata koje je Bernard Bruneteau nazvao "pedagogijom ekstremnog nasilja", ni tehnološki razvoj na raznim poljima koji je

čovjek, između ostalog, upotrijebio i protiv pripadnika svoje vrste kako bi činio i zločine tokom Drugog svjetskog rata koji se broje u milionima žrtava, a koje je Zygmunt Bauman nazvao "probom savremenog društva i njegovih skrivenih mogućnosti", nisu bili adekvatna opomena da se nasiljem i ratovima ne postiže ništa vrijedno. Ni donošenje Konvencije o genocidu, niti obećanje "nikad više" nije zaustavilo nečovječne, masovne zločine koje je čovjek činio i čini protiv pripadnika svoje vrste, uključujući i one najbrutalnije u kojima postoji namjera za uništenje nacionalne, etničke, rasne ili religijske skupine. Ni donošenje brojnih međunarodno-pravnih akata tokom dvadesetog i dvadeset prvog stoljeća nije zaustavilo kontinuitet ratova i teških zločina, odnosno teških kršenja odredbi međunarodnog prava, koje bi trebalo da garantuju, ako ništa drugo, barem zaštitu najviše ranjivih i bespomoćnih kategorija stanovništva.

Fokus u ovom radu, referirajući se i na relevantne autore koji se bave ovim temama, stavili smo na teorijski osvrt o imenovanju zločina genocida, njegovih tehnika i klasifikaciji. Kroz nešto širu analizu teorijskih stavova o nekim aspektima genocida zapravo smo prikazali složenost fenomena ovog zločina.

⁷ Zygmunt Bauman, kao i brojni drugi naučnici, utvrdili su da je genocid dobro isplaniran državni zločin, zločin koji je sredstvo, a ne cilj sam po sebi. "Moderni genocid je genocid sa svrhom. Oslobođanje od neprijatelja nije cilj sam po sebi. Ono je sredstvo za postignuće drugog cilja: nužnost koja proizilazi iz krajnjeg cilja, korak koji treba podnositi ako se želi ikada stići na kraj puta. Sam je cilj ostvarenja velike vizije

boljeg i radikalno drugačijeg društva. Moderni genocid je element društvenog inženjeringa, osmišljenog radi stvaranja društvenog poretka koji će se uklopiti u zamisao o savršenom društvu." (Bauman, 1989: 91)

⁸ <http://www.genocidewatch.org/genocide/tenstagesofgenocide.html>.

⁹ U okviru opsežnih priprema za izvršenje genocida itekako se planira svaka njegova etapa. Složimo li se sa Stantonovom

podjelom etapa genocida, jasno je da se tokom prvih faza genocida posebna pažnja usmjerava na negiranje kao fazu koja najduže traje, kojoj se posvećuje značajna pažnja, kako u vrijeme izvršavanja zločina, tako i u postgenocidnom periodu. Stanton je do 2012. godine proces genocida predstavljao u osam etapa, kada je dodao još dvije: diskriminaciju i progon, ali je i dalje negiranje ostalo posljednja faza genocida.

Literatura i izvori

Arendt, Hannah (2000). *Eichmann u Jerusalimu – Izvještaj o banalnosti zla*. Beograd: K.V.S.

Bauman, Zygmunt (1989). *Modernity and the Holocaust*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.

Bećirević, Edina (2009). *Na Drini genocid*. Sarajevo: Buybook.

- Bećirović, Denis (2021). *Teritorijalni ekspanzionima Srbije prema Bosni i Hercegovini (1804–2020)*. Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.
- Brooks, Michael (2012). *Slobodni radikali: tajna anarhija znanosti*. Zagreb: Ljevak.
- Bruneteau, Bernard (2005). *Stoljeće genocida*. Zagreb: Politička kultura.
- Chalk, F., Jonassohn, K. (1990). *The History and Sociology of Genocide: Analyses and Case Studies*. New Haven/ London: Yale University Press.
- Chalk, Frank (1994). "Redefining Genocide". *Genocide: Conceptual and Historical Dimension*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Charni, W. Israel (1997). *Commonality in Denial: Classifying the Final Stage of the Genocide Process*. International Network on Holocaust and Genocide.
- Dimitrijević, V., Vidanović, V., Jovanović, I., Marković, Ž., Milanović, M. (2010). *Haške nedoumice, Poznato i nepoznato o Međunarodnom krivičnom tribunal za bivšu Jugoslaviju*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.
- Eshet, Dan (2007). *Totally Unofficial: Raphael Lemkin and the Genocide Convention*. Brookline: Facing History and Ourselves.
- Fein, Helen (1979). *Accounting for Genocide: National Responses and Jewish Victimization During the Holocaust*. New York: Free Press.
- Fein, Helen (1993). "Discriminating Genocide from War Crimes: Vietnam and Afganistan Reexamined". *Denver Journal of International Law and Policy*, Number 1, Volume 22.
- Fein, Helen (1993). *Genocide: A Sociological Perspective*. London: Saga Publications.
- Fein, Helen (ur.) (1994). *The Prevention of Genocide: Rwanda and Yugoslavia Reconsidered*. New York: Institut for Study of Genocide.
- Haračić, Šejla (2003). "Tretman 'kulturnog genocida' u međunarodnom krivičnom pravu". *Anali Pravnog Fakulteta*, Zenica: Univerzitet u Zenici, br. 6, god. 3.
- Jaspers, Karl (2009). *Pitanje krivice*. Beograd: Konrad Adenauer Stiftung.
- Jensen L. B., Stevan (ur.) (2007). *Genocid: slučajeви, poređenja i savremene rasprave*. Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.
- Jonassohn, K., Chalk, F. (2000). "A Typology of Genocide and Some Implications for the Human Rights Agenda". *Genocide and the Modern Age: Etiology and Case Studies of Mass Death*, New York: First Syracuse University Press.
- Kiernan, Ben (2007). *Blood and Soil: A World History of Genocide and Extermination from Sparta to Darfur*. US: Yale University Press.
- Kliko, A., Džananović, M., Mastalić-Košuta, Z. (2021). "Srpski i hrvatski pokušaji podjele Bosne i Hercegovine u cilju realizacije vlastitih velikodržavnih ideja". *Monumenta Srebrenica, Istraživanje, dokumenti, svjedočenja – KNJIGA 10*. Tuzla – Srebrenica: Zbornik radova JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona.
- Kuper, Leo (1981). *Genocide: Its Political Use in the Twentieth Century*. New Haven: Yale University Press.
- Lavić, Senadin (2014). *Leksikon socioloških pojmova*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.
- Lemarchand, Rene (2007). "Poređenje polja smrti: Ruanda, Kambodža i Bosna". *Genocid: slučajeви, poređenja i savremene rasprave*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.
- Lemkin, Raphael (1944). *Axis Rule in Occupied Europe; Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*. Washington D. C.: Carnegie Endowment for International Peace.
- Lemkin, Raphael (1945). *Genocide – A Modern Crime*. Free World, No. 9.
- Lemkin, Raphael (1947). "Genocid as a Crime under International Law". *The American Journal of International Law*, New York: Cambridge University Press, Vol. 41, No. 1.
- Malešević, Siniša (2011). *Sociologija rata i nasilja*. Zagreb: Naklada Jassenski i Turk.
- Mennecke, M., Markusen, E. (2007). "Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju i krivično djelo genocida". *Genocid: slučajeви, poređenja i savremene rasprave*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.
- Mišambled, Rober (2015). *Istorija nasilja. Od kraja srednjeg veka do danas*. Beograd: Delfi.
- Moses, Dirk A. (2021). *The Problems of Genocide: Permanent Security and the Language of Transgression*. New York: Cambridge University Press.
- Power, Samantha (2002). *A Problem from Hell: America and the Age of Genocide*, New York: Basic Books.
- Ratner R. S., Abrams S. J. (2001). *Accountability for Human Rights Atrocities in International Law*. New York: Oxford University Press.
- Riemen, Rob (2015). *Vječiti povratak fašizma*. Zagreb: TIM PRESS.
- Rubinstein, D. William (2004). *Genocide*. Edinburg: Pearson Education.
- Schabas, A. William (1996). *Genocide in the international Law: The crimes of crimes*. Oakland: Cambridge University Press.
- Shaw, Martin (2007). *What is genocide?* Cambridge: Polity Press.
- Smith, W. Roger (2000). "Human Destructiveness and Politics: The Twentieth Century as an Age of Genocide". *Genocide in the Modern Age: Etiology and Case Studies of Mass Death*, New York: First Syracuse University Press.
- Totten, S., Bartrop R. P. (ur.) (2009). *The Genocide Studies Reader*. New York: Routledge.
- Totten, S., Parsons, W. S. (ur.) (2009). *Century of Genocide: Critical Essays and Eyewitness Accounts*. New York: Routledge.
- Valentino, A. Benjamin (2004). *Final Solutions: Mass Killing and Genocide in the Twentieth Century*. New York: Cornell University Press.
- Wallimann, I., Dobkowski, M., Rubenstein, R. (ur.) (2000). *Genocide and the Modern Age: Etiology and Case Studies of Mass Death*. New York: 1st Syracuse University Press.
- Zwaan, Ton (2003). *O etiologiji i genezi genocida i drugih masovnih zločina uperenih protiv određenih grupa*. Centar za proučavanje holokausta i genocida Holandske kraljevske akademije nauka i umjetnosti Univerziteta u Amsterdamu.
- <http://www.genocidewatch.org/genocide/tenstagesofgenocide.html>.
- http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/PROPISI/konvencija_sprecanje_lat.pdf.
- <http://www.preventgenocide.org/lemkin/freeworld1945.htm>.

الموجز

تصنيف جريمة الإبادة الجماعية

الإبادة الجماعية في علم الاجتماع

معمر جنانوفيتش

تم اعتماد تسمية جريمة الإبادة الجماعية رسمياً في اتفاقية منع جريمة الإبادة الجماعية والمعاقبة عليها (اتفاقية الإبادة الجماعية) التي أقرتها الجمعية العامة للأمم المتحدة في 9 من ديسمبر سنة 1948. أبدى رافائيل ليمكين (Raphael Lemkin)، مبتكر مفهوم الإبادة الجماعية، اهتمامه بتسمية أخطر جرائم الحرب، حتى قبل الحرب العالمية الثانية، أي قبل ارتكاب تلك الجرائم في منتصف القرن العشرين. ومنذ المحرقة ضد اليهود، باتت جريمة الإبادة الجماعية محل اهتمام خاص عند كثير من العلماء الذين قدموا شروحا نظرية للمواضيع المدرجة في هذا المجال. إن تصنيف هذه الجريمة يعدّ من أبرز مواضيع شرح تلك الجريمة، وهو الذي نتناوله في هذه الورقة عبر استعراضنا للمناقشات النظرية.

الكلمات الرئيسية: الجريمة الكبرى، الإبادة الجماعية، اتفاقية الإبادة الجماعية، تصنيف الإبادة الجماعية، الإبادة الجماعية في علم الاجتماع.

Summary

A REVIEW OF TYPOLOGIZATION
OF THE CRIME OF GENOCIDE:
CONTRIBUTION TO THE STUDY OF
SOCIOLOGY OF GENOCIDE

Muamer Džananović

The crime of genocide is officially named in the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Genocide Convention) approved by the General Assembly of the United Nations (UN) on December 9th 1948. Raphael Lemkin, the man who coined the term genocide, showed the concern for classifying and naming the worst form of war crimes even before the outbreak of the Second World War, not only during the time when the worst war crimes were committed in mid-twentieth century. It was particularly after the Holocaust that the crime of genocide was brought to the special focus of numerous scholars who began to elaborate on theories and themes in this field. In theoretical elaboration of the crime of genocide and, with a review of theoretical discussions; this happens to be the subject matter of the present article.

Key words: crime above all crimes, genocide, Genocide Convention, typologization of genocide, sociology of genocide